

sezona 2004/2005

 Slovensko ljudsko Gledališče Celje

ODERPODODROM

Franca Rame in Darío Fo

Osamljena ženska Seks?

Franca Rame, Darío in Jacopo Fo

Tzwoolite, in naj vam tekne!

 Slovensko Ljudsko Gledališče Celje

Slovensko ljudsko gledališče Celje
Gledališki trg 5
3000 Celje

Borut Alujevič, upravnik
Tina Kosi, umetniški vodja
Tatjana Doma, dramaturginja
Miran Pilko, tehnični vodja

Jerneja Volfand, vodja programa in propagande
Tel. +386 (0)3 426 42 14, telefaks +386 (0)3 426 42 20
Urška Zimšek, blagajničarka
Tel. +386 (0)3 426 42 08
(Blagajna je odprta vsak delavnik od 9.00 do 11.00 in uro pred predstavo.)

Tajništvo
Tel. +386 (0)3 426 42 02, telefaks +386 (0)3 426 42 20
Centrala +386 (0)3 426 42 00
E-naslov: tajnistvo@slg-ce.si
Spletna stran: <http://www2.arnes.si/slg-ce/>

Ustanovitelj SLG Celje je Mestna občina Celje.

Program gledališča finančno omogoča Ministrstvo za kulturo.

SVET SLG CELJE: Slavko Deržek, Ana Kolar, Mariana Kolenko, Martin Korže, Aleksa Gajšek Kranjc, Miran Pilko, Bojan Umek, Zvone Utroša, Jagoda Tovirac (predsednica)

ČLANI STROKOVNEGA SVETA SLG CELJE: Polde Bibič, David Čeh, Franci Križaj, Anica Kumer (predsednica), Bojan Umek

S ❄️ ❄️ S

Franca Rame in Dario Fo

Osamljena ženska

(Una donna sola)

in

Franca Rame, Dario in Jacopo Fo

Seks? Izyolite, in naj vam tekne!

(Sesso? Grazie, tanto per gradire!)

Po knjigi Zen in umetnost kavsanja (Lo zen e l'arte di scopare) Jacopa Foja

Prva slovenska uprizoritev

Barbara Vidovič

Anica Kumer

Prevajalec
Režiser
Dramaturginja
Scenografa
Kostumografka
Skladatelj
Svetovalka za gib
Lektorica

Gašper Malej
Miha Alujevič
Tatjana Doma
Miha Alujevič in Ivona Stanič
Ivona Stanič
Branko Rožman
Daša Rashid
Metka Damjan

Igralki
Osamljena ženska
Ženska

Barbara Vidovič

Seks? Izvolite, in naj vam tekne!
Ženska

Anica Kumer

Srednjeveško *Pravljico o treh željah* provansalskega izvora je v slogu ljudske pesmi upesnil Alfons Kumer.

Premiera 2. oktobra 2004 na Odrupododrom

Vodja predstave **Anže Čater** Tonski mojster **Drago Radakovič**
Lučna mojstra **Mitja Ščuka** in **Rudolf Posinek** Dežurni tehnike in rekviziter **Anton Cvahte**
Šivilje **Zdenka Anderlič**, **Janja Sivka**, **Dragica Gorišek**, **Marija Žibert** Frizerki **Maja Zavec**, **Marjana Sumrak**
Odrski mojster **Radovan Les** Garderoberki **Melita Trojar**, **Mojca Panič** Tehnični vodja **Miran Pilko**
Umetniški vodja **Tina Kosi**

Barbara Vidović

Contra jogulatores obloquentes

Odlomek iz govora Daria Foja na podelitvi Nobelove nagrade 7. decembra 1997

/.../

Dame in gospodje!

Moji prijatelji, slavni literati, so v različnih intervjujih na radiu in televiziji izjavili: »Brez dvoma bi morali najvišjo nagrado podeliti članom Švedske akademije, ker so si upali letošnjo Nobelovo nagrado podeliti glumaču.« Strinjam se. To je pogumno dejanje, ki meji na provokacijo.

Zadostuje, da omenimo razburjenje, ki ga je ta odločitev povzročila: vzvišene pesnike in pisatelje, ki se ponavadi zadržujejo v višavah in se le redko zanimajo za tiste, ki živijo in garajo v ponižnih nižavah, je nenadoma posrkal nekakšen zračni vrtinec.

Kot sem rekel: ploskam in se strinjam z njimi.

Ti pesniki so se že povzpeli v višave parnasa, ko ste jih vi, s svojo nesramnostjo, vrgli na tla, da so z obrazom in s trebuhom pristali v blatu realnosti.

Žaljivke in psovke so kar deževale na Švedsko akademijo, na njene člane in njihove sorodnike, sedem generacij nazaj. Najbolj divji so se drli: »Dol z ... norveškim kraljem!« V zmedu so zgrešili dinastijo.

(Zdaj lahko obrnete stran. Kar vidite, je slika nagega pesnika, ki ga je podrl zračni vrtinec.) *Slika 1*

Nekateri so se močno udarili tudi kje nižje. Poročali so o pesnikih in pisateljih, ki so dobili hude napade živcev in jeter. Zato je bilo v tistih dneh v italijanskih lekarnah nemogoče dobiti kakršno koli pomirjevalo.

Anica Kumer

Slika 1

Slika 2

Ampak, dragi člani Akademije, priznajmo, da ste tokrat res pretiravali. Lepo vas prosim, začelo se je, ko ste dali nagrado črncu, nato Židu. Zdaj podeljujete nagrado burkežu. Kaj?! Kot pravijo v Neaplju: Pazziàmme? Smo ob pamet?

Tudi visoka duhovščina je doživela trenutke norosti. Različni mogočneži - visoki volivci papeža, škofi, kardinali, visoki cerkveni dostojanstveniki opusa Dei - so ponoreli in zahtevali obnovev zakona, ki dovoljuje, da glumače zažgejo na grmadi.¹ Počasi, na majhnem ognju.

Po drugi strani pa vam lahko povem, da se je izjemno število ljudi veselilo z mano ob vaši odločitvi. In tako vam prinašam najbolj vesele zahvale v imenu množice glumačev, burkežev, klovnov, akrobatov in pripovedovalcev zgodb.

(Zdaj smo tukaj /pokaže sliko/.) Slika 2

Ko smo ravno pri pripovedovalcih zgodb, ne smem pozabiti pripovedovalcev iz mesteca ob jezeru Maggiore, kjer sem se rodil in odrasel, mesteca z bogato tradicijo pripovedovanja zgodb.

Prav oni, stari pripovedovalci zgodb, mojstri pihalci stekla, so mene in druge otroke naučili spretnosti, umetnosti razpredanja izmišljenih zgodb. Poslušali smo jih, se krohotali in v trenutku obmolknili, ko se je krohot zataknil v naših grlih, kadar je tragična misel prekrila vsak sarkazem. /.../

Naloga nas intelektualcev, oseb, ki stopamo za kateder ali na oder, in najpomembnejše, nagovarjamo mladino, ni samo, da jih naučimo metode, kako uporabljajo roke, kontrolirajo dihanje, kako uporabljajo trebuh, glas, falzet. Ni dovolj, da jih učimo tehniko ali stil: moramo jim pokazati, kaj se dogaja okoli nas. Naučiti se morajo povedati svojo lastno zgodbo. Gledališče, literatura, umetniški izraz, ki ne govori o svojem lastnem času, ni relevantno.

© The Nobel Foundation 1997

Odlomek govora natisnjen z dovoljenjem Nobelove fundacije.

Iz angleščine prevedla T. D.

¹ Zakon z naslovom *Contra joculariores obloquentes* (Proti burkežem, ki obrekujejo in žalijo), ki ga je leta 1221 v Messini izdal cesar Friderik II., je dovoljeval vsem državljanom, da so lahko glumače zmerjali, topli ali, če so bili malo nervozni, celo ubili, ne da bi bili za to kaznovani.

Anica Kumer

Dario Fo in Franca Rame

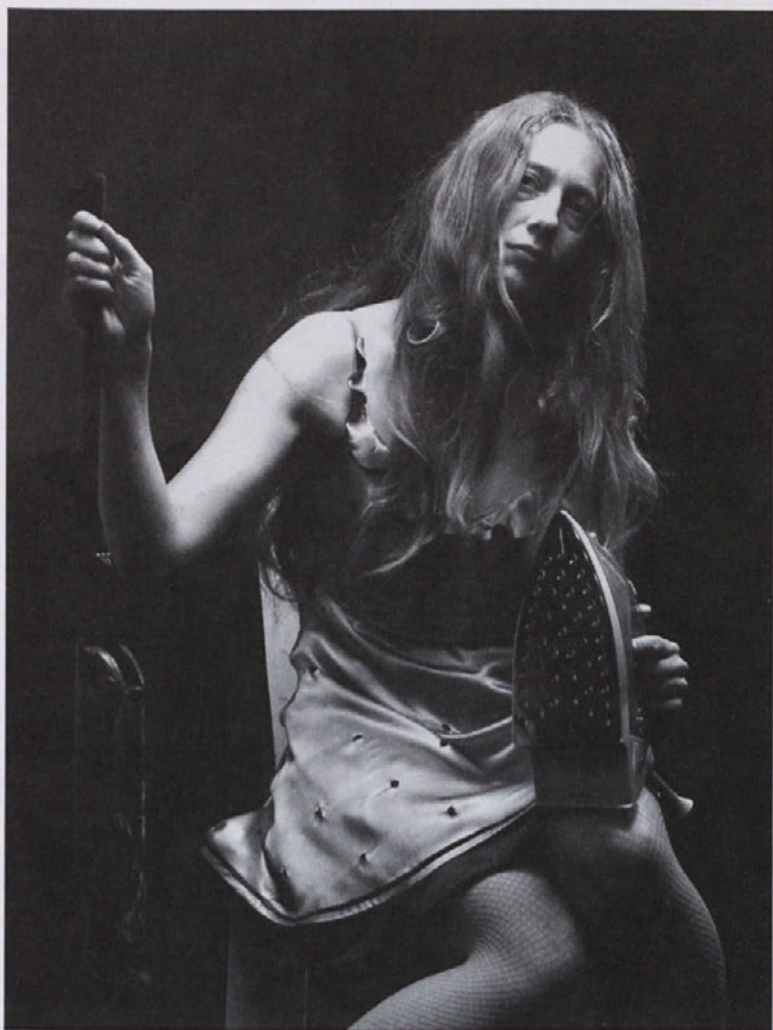
Dramatik, igralec, režiser, scenograf in skladatelj Dario Fo je eden najpopularnejših italijanskih gledališčnikov in gotovo eden najbolj zanimivih še živčih gledaliških ustvarjalcev. Leta 1997 je prejel Nobelovo nagrado za literaturo, celoten znesek nagrade pa sta z ženo Franco Rame namenila ustanovitvi sklada za motorično prizadeto mladino.

Dario Fo se je rodil 26. marca 1926 v San Gianu pri Vareseju v Lombardiji blizu švicarske meje. Njegov oče Felce je bil železničar, amaterski igralec in goreč socialist. Družina se je zaradi očetovega dela nenehno selila. Pripovedovanja zgodb se je naučil od svojega deda ter lombardijskih ribičev in pihalcev stekla, ki so tekmovali v pripovedovanju zgodb. Tako se je že v otroštvu zelo dobro spoznal s pripovedno tradicijo italijanskega podeželja.

Leta 1940 so ga starši kot nadarjenega risarja poslali v Milano na akademijo Brera, vendar je moral študij prekiniti zaradi vojne. Med vojno naj bi pomagal očetu pri tihotapljenju beguncev in pripadnikov zavezniške vojske v Švico. Proti koncu vojne je bil mobiliziran. V strahu, da ga bodo poslali v Nemčijo, je dezertiral in se zadnje mesece vojne skrival na podstrehi.

Po vojni je vpisal študij arhitekture, vendar študija ni dokončal. Začel se je ukvarjati s scenografijo in napisal prve improvizirane monologe, s katerimi je nastopal pred prijatelji in znanci.

V Milanu je spoznal varietejske gledališke skupine, ki izhajajo iz prepričanja, da lahko le »ljudsko gledališče« nudi pravi material za gledališke predstave. Ljudsko je bilo vse, kar je gledalce osveščalo, jih navajalo k razmišljanju in plemenitilo z naprednimi idejami. Varietejski komiki so obnavljali stoletja stare domislice in trike in jih prilagajali željam sodobnega gledalca. Leta 1950 je bil sprejet v gledališko skupino Franca Parentija in počasi popolnoma opustil svoje delo v arhitekturi. Naslednje leto je spoznal igralko Franco Rame, ko so z gledališko skupino pripravljali revijo Sedem dni v Milanu (Sette giorni a Milano).

Barbara Vidović

Na RAI, italijanski nacionalni radijski postaji, je predstavil 18 satiričnih monologov; biblične zgodbe je predelal v politično satiro. Razburjene oblasti so mu ukinile oddajo. Z igralcema Francom Parentijem in Guistinom Duranom ter ob režijski pomoči Giorgia Strehlerja so uprizorili satirični kabaret *Prst v očesu* (*Il dito nell'occhio*), proti kateremu je ostro nastopila cenzura. Po začetnem navdušenju in uspehu pri publikii sta cerkev in država kabaret prepovedali, kar je ustvarjalcem povzročilo hude težave, saj so vedno težje našli gledališče, kjer bi s kabaretom lahko nastopili.

Leta 1954 se je Dario Fo poročil s Franco Rame, ki je od takrat njegova zvesta sopotnica in soigralka. V njunih gledaliških skupinah je sodelovala kot igralka, vodja predstav, svetovalka, soavtorica besedil ter predstav in skrbela za celotno organizacijo. Na njeno pobudo so nastala njuna novejša besedila, ki se večinoma posvečajo ženski problematiki. V govoru ob podelitvi Nobelove nagrade je Dario Fo poudaril, da si brez nje nagrade ne bi nikoli prislužil.

Franca Rame izhaja iz ugledne potujoče igralske družine, ki je hranila bogato zbirko gledaliških predlog, na osnovi katerih je Fo ustvaril več besedil. Vse od poznega sedemnajstega stoletja je bila njena družina tesno povezana z gledališčem. Več generacij njene družine je bilo igralcev in lutkarjev. S prihodom kina so opustili lutkovno gledališče in se posvetili pravemu gledališču, ki so ga obogatili s posebnimi efekti lutkovnega gledališča. Potovali so od kraja do kraja in pri ljudeh naleteli na izjemen odziv. Njihovo gledališče se je naslanjalo na izročilo *commedie dell'arte*, njihove gledališke improvizacije pa so temeljile na bogatem repertoarju tragičnih in komičnih situacij in dialogov. Širok družinski repertoar se je raztezal od bibličnih tekstov, Shakespearja, Čehova in Pirandella do velikih romanov 19. stoletja, predvsem tistih s socialistično in antiklerikalno vsebino. V svoje predstave so pogosto vpletali dogodke iz življenj velikih mislecev (Giordano Bruno, Arnaldo da Brescia, Galileo Galilei).

Franca Rame je imela gledališče v krvi in se je na odru počutila kot doma. S komaj osmimi dnevi je v maminem naročju doživela svoj gledališki debi. V sezoni 1950/51 je s sestro Pio zapustila družinsko gledališko skupino in odšla v Milano.

Leta 1959 sta ustanovila gledališko skupino *Campagnia Dario Fo-Franca Rame*, ki je najprej uprizarjala Fojeve enodejanke, krajše farse, v katerih se prepletajo elementi tradicionalnih, večinoma narečnih predlog z elementi dramatike absurda, z močno socialno kritiko in s sarkastičnim razkrivanjem slabosti sodobne italijanske družbe, kar prikazuje skozi optiko črne komedije. To so njegove prve komedije, v

katerih sta satira in kritika še zaviti v prijazno sprenevedanje. Skupina je med leti 1959 in 1967 šokirala javnost z vsaj eno premiero na leto. Dario je pisal besedila, igral, režiral, oblikoval kostume in scenografijo, Franca pa je prevzela administrativna dela in vodenje skupine.

Leta 1959 je Fo napisal svoje prvo daljše dramsko besedilo *Nadangeli* se ne igrajo s flipperji (*Gli arcangeli non giocano a flipper*), ki mu je leta 1960 prinesla tudi mednarodno priznanje. Že naslednje leto so Foja uprizorili na Švedskem in Poljskem. Fo v tem obdobju trdno zavzame stališče, da je umetnost sredstvo za doseg socialnih in političnih sprememb. Strukturo starih predlog je razširil z žanrskimi prvinami *commedie dell'arte*. Pomembnejša besedila iz tega obdobja so še *Imel je dve pištoli svetlih in temnih oči* (1960), *Kdor izmakne stopalo, bo srečen v ljubezni* (1961), *Sedma zapoved: kradi malo manj* (1964) in *Razmislim in zapojem* (1966). Leta 1962 sta Franca Rame in Dario Fo zaradi svoje izjemne priljubljenosti pri gledalcih povabljeni kot voditelja k sodelovanju pri eni najpopularnejših nedeljskih oddaj državne televizije, *Canzonissimi*. Fo je pisal scenarije in režiral oddajo, v kateri sta satirično prikazovala politično življenje v Italiji. Oddaja je doživela velikanski uspeh pri publiku, razburila mafijo, cenzura pa se je takoj vmešala v njuno delo. Fo in Rame sta bila zaradi groženj s smrtjo pod policijsko zaščito. Cenzura je vedno močneje posegala v njuno delo, tako da sta iz protesta že po drugi oddaji prekinila sodelovanje. To je sprožilo velik škandal. Začele so se burne debate o mejah umetniške svobode, o televiziji kot najbolj popularnem mediju in moči cenzure. Italijansko združenje igralcev je vsem svojim članom naročilo, naj ne nastopijo v oddaji namesto njiju. Fo in Rame sta nadaljevala s svojim delovanjem v gledališču in se na RAI ne pojavita naslednjih petnajst let!

Leta 1968 sta zaradi pritiskov političnih sprememb razpustila svojo gledališko skupino, opustila tradicionalno gledališče in pod okriljem Komunistične partije ustanovila *Associazione Nuova Scena* (Združenje Novi oder), neodvisno gledališko gibanje, razdeljeno v tri skupine, ki so potovale po Italiji in nastopale predvsem pred kmečko in delavsko publiko v popolnoma negledaliških ambientih (športne in kino dvorane, tovarne, mestni trgi). Odločila sta se, da ne bosta več nastopala po gledaliških hišah, ampak bosta osveščala, izobraževala in prosvetljevala kmete, delavce ter študente in s predstavami pospešila proces, ki bi na oblast pripeljal delavski razred. V skupini naj bi s kolektivnim delom ustvarjali pravi ljudski teater, ki bi moral jasno spregovo-

riti o tem, kar gledalce zanima. Gledališče je postalo medij, ki izobražuje in informira. Kljub povezavam Združenja s Komunistično partijo je Fo v svojih igrh popolnoma odkrito kritiziral njihovo politiko in metode dela. Fojeve predstave so pozivale k budnosti in h kritični presoji in niso nikoli spodbujale k poslušnosti. Kmalu se je komunističnemu tisku zameril prav toliko kot katoliškemu in posledica tega so bile mnoge odpovedane predstave. Fo ni bil nikoli član partije, Franca pa je zaradi vedno večjih nesoglasij vrnila svojo člansko izkaznico.

Leta 1969 je nastal Burkaški misterij (Mistero Buffo), monolog, ki je Foju prinesel mednarodno priznanje in slavo.

Leta 1970 sta Fo in Rame zaradi političnih nesoglasij s partijo razpustila Novi oder in ustanovila svojo tretjo gledališko skupino *Collectivo Teatrale La Comune* (Gledališko združenje Komuna), ki je postala nekakšen kulturno-umetniški glasnik revolucionarne levice. Uprizarjali so predvsem improvizacije na aktualno politično dogajanje v Italiji. Po terorističnem atentatu na milansko Kmetijsko banko, ki so ga pripravili skrajni desničarji, je Fo napisal travestijo *Naključna smrt nekega anarhista* (*Morte accidentale di un anarchico*, 1970), v kateri je napadel predvsem zlorabo moči in položaja. Provokativnost Fojevih predstav je ves čas naraščala. S Franco sta nastopala po tovarnah in trgih ter pripravljala predstave v stilu pravih agitk za stavkajoče delavce. Ker so predstave odigrali na improviziranih prizoriščih, je to omogočalo tudi vedno nove tekstovne improvizacije.

Med leti 1971 in 1985 je Komuna del zaslužka namenjala podpori stavkajočim delavcem. Franca je vodila Rdečo pomoč (*Soccorso Rosso*); pomagala je levičarjem brez finančnih sredstev, ki jih je policija brez pravih obtožnic spravila v zapor. Ko je v eni izmed svojih iger Fo ostro napadel delovanje policije, so se vmešavanja policije in cenzura močno povečali.

Skupina fašistov je 8. marca 1973 v centru Milana blizu glavne policijske postaje ugrabila Franco Rame, jo brutalno pretepla in posilila. S tem zverinskim dejanjem so ju hoteli kaznovati za njun politični aktivizem. Dva meseca kasneje se je Franca vrnila na oder z novimi protifašističnimi monologi.

Leta 1974 se je Komuna naselila v zapuščeni palači *Palazzina Liberty*. Svoja vrata so odprli s premiero *Ljudska vojna v Čilu* (*Guerra di popolo in Chile*), ki je opozarjala na podobno stanje v Italiji. Fo je bil še isti večer aretiran, ker je hotel preprečiti policiji, da bi prekinila predstavo.

Barbara Vidović

Komuna je imela samo v Milanu približno 80.000 abonentov, s svojim gledališkim delovanjem pa je postala pomembno središče kulturnega dogajanja. S svojo skupino v Milanu je začel po zgledu agitacijskega gledališča organizirati predstave in zborovanja, za katera je sam pisal tudi besedila. Njihovi nastopi so se odvijali na pomembnih političnih procesih in manifestacijah, resnični dogodki pa so služili kot kulisa, ki je dajala poseben poudarek krajšim prizorom, s katerimi je Fo politično osvetlil komaj doživeti dogodek.

Leta 1975 je skupina odpotovala na enomesečno turnejo na Kitajsko. Daria Foja so švedski kraljevi akademiki skupaj z A. Moravio, E. Montalejem in I. Silonejem prvič predlagali za Nobelovo nagrado. V enem izmed intervjujev za revijo Il Mondo je izjavil: »Naj bo jasno, da ne bom nikoli prejel te nagrade, zabava pa me, da ta vest razburja nekatere osebe.« Izjavil je še, da bi bil med nobelovci kot »dvorni norček med faraonsko ozaljšanimi mrtvaškimi odri, kot igrc med mumijami. /.../ Nobel je bil vedno namenjen akademikom, velikim pesnikom, velikim pisateljem, velikim filozofom, balzamiranim predstavnikom meščanske kulture.«.

V drugi polovici sedemdesetih let prejšnjega stoletja se je Fo dokončno odpovedal uličnemu gledališču, ker mu je začelo primanjkovati časa. Leta 1974 so ga z Burkaškim misterijem povabili v Francijo; leta 1977 se je po mnogih letih vrnil na državno televizijo, kjer je posnel serijo oddaj po svojih najbolj znanih delih, Franca Rame je dobila nagrado IDI za najboljšo televizijsko igralko. Leta 1978 so Foju ob 200-letnici milanske Scale ponudili režijo L'histoire du soldat Stravinskega. Zaradi poglobljenega poznavanja commedie dell'arte so ju italijanske in tuje univerze vabile na seminarje in predavanja. S svojimi predstavami sta začela gostovati po celem svetu. Fojeve igre igrajo v več kot petdesetih državah in s tem je postal največkrat uprizorjeni italijanski avtor izven Italije.

Leta 1986 so, po posredovanju predsednika Reagana, po dveh neuspešnih poskusih (leta 1980 in 1983), končno izdali ameriško vizo za Foja in njegovo skupino, da lahko odidejo na odmevno turnejo po Združenih državah. Kot režiser je gostoval v številnih uveljavljenih gledališčih in operah (amsterdamska državna opera, Comédie Française, Berliner Ensemble). Dario Fo je prvi italijanski režiser, ki je režiral v Comédie Française.

Fo ni opustil pisanja satiričnih besedil. Posvetil se je monologom, kjer je za izhodišče vzel aktualen dogodek in si zanj poiskal trden oprijem v preteklosti.

Njegova novejša besedila so nastala na pobudo France Rame in obravnavajo predvsem žensko problematiko. Konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja je Franca Rame prodrla prav s satirično obdelavo ženske emancipacije. V svojih predstavah se norčuje iz teoretskih razprav, kjer se vsi strinjajo s potrebo po enakopravnosti moškega in ženske. Leta 1977 je za državno televizijo pripravila serijo oddaj z naslovom *Spregovorimo o ženskah* (*Parliamo di donne*), istega leta je s Fojevo pomočjo predstavila še lepljenko z naslovom *Vse za dom, posteljo, cerkev* (*Tutta casa, letto e chiesa*). Podobno tematiko sta obravnavala tudi v delih *Mati* (*Madre*, 1982) in *Svobodno razmerje* (*Coppia aperta*, 1983). Njune zabavne komedije razgaljajo svet moškega šovinizma in spodbujajo k razmisleku o dejanskih možnostih ženske emancipacije.

Med pripravi na gostovanja po Franciji, Angliji, Nemčiji in ZDA je Foja leta 1994 zadela možganska kap in Franca Rame je sama odšla na turnejo. Ko se je njegovo zdravstveno stanje v enem letu izboljšalo (zaradi bolezni je izgubil osemdeset odstotkov vida, ki se mu je kasneje povrnil), se je nemudoma vrnil na oder.

Oktobra 1997 je Švedska akademija oznanila, da je Dario Fo dobitnik Nobelove nagrade, ki so mu jo podelili decembra. Ta novica je sprožila val ogorčenja v italijanski politični desnici in združila levico v zmagoslavnem proslavljanju. Dario Fo je za svoje delo prejel še najrazličnejše prestižne nagrade, med drugimi tudi nagrado Sonning danske univerze (1981), nagrado Eduardo (1986), nagrado Obie (1987), priznanje *Laurea ad honorem* londonske univerze (1996).

V svojih delih sta Dario Fo in Franca Rame politično angažirana in socialno kritična. Napadala sta cerkveno in politično oblast, mafijo, politične umore, organizirani kriminal, politično korupcijo, odnos cerkve do splava, položaj ženske v italijanski družbi in krizo na Bližnjem vzhodu. Njune igre pogosto temeljijo na improvizaciji, v gledališkem izročilu se naslanjajo na tradicijo *commedie dell'arte*, v vsebinskem pa na aktualne politične dogodke in socialno situacijo v Italiji in drugod po svetu. Njune zabavne igre in komedije so socialno angažirane in gledalce pozivajo k razmisleku o spremembi trenutnega stanja. Fojeve igre, ki so bile prevedene v več kot trideset jezikov, so ob uprizoritvah izven Italije ponavadi predelane, da odsevajo tamkajšnjo politično in socialno situacijo.

Zbrala in zapisala T. D.

Anica Kumer

Gledališče naj nam odpre oči

Osamljena ženska in Seks? Izvolite, in naj vam tekne!

Fojeve igre so nastajale na odru: najprej je zapisal zamisel, potek odrskega dogajanja, zasnoval pomembnejše dialoge, opisal ključne prizore, skiciral junake in načrtoval ureditev odrskega prostora. V določenem trenutku je posegla vmes Franca Rame s svojimi nasveti in kritičnimi pripombami. Fojeva besedila so bila zapisana po uprizoritvah, saj se besedilo uredi in ustali šele ob odrski postavitvi. Fo je rad poudarjal, da sta bila tudi Shakespeare in Molière predvsem gledališčnika, ki sta svoja dela igrala in jih vsestransko odsko osmislila. Fo izhaja iz prepričanja, da dobi gledališko besedilo svojo pravo težo in smisel šele, ko se v stiku s publiko razbohoti v spektakel in doseže učinek, ki ga je avtor želel.

Fo je nenehno poudarjal, da je dramsko besedilo le podlaga, ki jo morajo gledališčniki pregnesti in predelati glede na lastne potrebe. Bistveno je, da ohrani sporočilnost, ki gledalca drami in osvešča.

Fo je politično neodvisen samosvoj levičar, ki zagovarja pravice najšibkejših, javno graja zlorabe oblasti in razkriva nepravilnosti v t. i. demokratični družbeni ureditvi in oportunizem vseh strankarskih voditeljev. Neprestano kritizira katoliško cerkev, ki je imela v času Fojevega gledališkega delovanja izjemno močan vpliv na politično dogajanje v Italiji, in ji očita, da se je izneverila osnovnemu poslanstvu in zanemarila duhovnost zaradi želje po oblasti.

Fo se je pri strukturi svojih iger opiral pri izročilu srednjeveških besedil, *commedie dell'arte* (improvizirana italijanska komedijska zvrst, ki je cvetela med 16. in 18. stoletjem, gojile pa so jo potujoče gledališke skupine) in lutkarstva, tematsko pa ga je navdihovala aktualna politična in socialna situacija (pogosti atentati skrajne desnice v Italiji so konec 60-ih let prejšnjega stoletja Fojeve gledališke predstave spremenili v prave levičarske manifestacije, ki so gledalce pozivale k budnosti in h kritičnemu

mišljenju). V 70-ih letih prejšnjega stoletja sta Dario Fo in Franca Rame preselila svoje delovanje iz gledaliških dvoran na trge, v tovarne, športne dvorane, v šole in na univerze.

V želji, da bi obnovil tradicijo srednjeveškega gledališča, je Dario Fo razvil razpoznaven znak svojega gledališča, vlogo igrca, ki jo je razvil v Burkaškem misteriju (Mistero buffo) leta 1969.

V južni Italiji, zakladnici še živih starih običajev, je našel najbolj izzivalen tekst Burkaškega misterija, ki govori o rojstvu igroca. Igroc se je rodil iz upornosti in trpljenja in predstavlja skupek vrlin malega človeka, ki je kljub večno podrejenemu položaju razvijal ustvarjalnost in gradil prihodnost skupnosti. Posodobljeni srednjeveški prizori se vrstijo drug za drugim z veliko hitrostjo, igra pa jih komentira in osmišlja z osebnimi poudarki in jih z veznim tekstom umešča v aktualno dogajanje. Njegov celoten odrski prikaz je metafora neskladij, neresnic in absurdnosti že poznanih situacij. Dario Fo je odigral Burkaški misterij več kot 5000-krat, včasih tudi v športnih dvoranah pred več tisoč gledalci.

Fojeva besedila in predstave so spodbujala k izboljšanju družbe. Dramski pisec, režiser in igralec Fo je verjel v poslanstvo gledališča kot umetniške zvrsti, ki je v svoji kompleksnosti najbolj ustrezen posrednik revolucionarnih idej. To so poudarili tudi švedski akademiki v obrazložitvi Nobelove nagrade leta 1997 – nagradili so angažiranega avtorja, ki z močno sporočilnostjo svojih del buri duhove in osvešča ponižane.

Dario Fo in Franca Rame sta bila zaradi svoje politične angažiranosti, kritičnosti in satiričnega prikazovanja aktualne politične situacije cenzurirana, preganjana, ustrahovana in izobčena, njune predstave pa so bile pravi magnet za milijone gledalcev v Italiji in tujini.

Njuna zadnja besedila so nastala predvsem na pobudo France Rame in so posvečena t. i. »ženski tematiki«. To so socialno močno angažirane komedije, ki spodbujajo ženske k boju za njihove pravice in boljši položaj v družbi. Konec 70-ih let prejšnjega stoletja je na njeno pobudo nastalo več satiričnih monologov, ki tematsko črpajo iz boja italijanskih žensk za pravico do ločitve in splava. Vprašanje ženske enakopravnosti je ponavadi v rokah moških, ki ne samo, da si enakopravnega položaja žensk v družbi ne želijo, ampak jim celo kratijo osnovne človekove pravice. Neenakovreden položaj žensk v italijanski družbi je posledica tradicionalne vzgoje in vpliva cerkve, zato so njuni »ženski« monologi ne le zabavne satirične komedije, ampak močno

O * * * * m

socialno angažirana besedila, ki pozivajo ženske k razmisleku in jih nagovarjajo, da niso rojene le za ljubice, žene in matere, ampak so svobodne osebe, ki morajo same odločati o lastni prihodnosti. Tudi njuni »ženski« monologi so naleteli na burne odzive javnosti: leta 1983 je italijanska cenzura mladostnim osebam prepovedala ogled igre Svobodno razmerje, prepoved je bila kasneje umaknjena zaradi protestov v medijih in pritiskov javnosti; v Argentini je med predstavo nekdo vrgel solzivec, nadaljnje predstave je zmotila skupina fašistov v črnih usnjenih jaknah, ki so metali kamenje v okna gledališča; katoliki so v predverju gledališča protestirali z ogromnimi slikami Jezusa in molili.

Enodejanka Osamljena ženska (Una donna sola) je izšla v zbirki Osamljena ženska in druge igre leta 1991. Gre za monologe, ki na različne načine obravnavajo isto temo: zatiranje ženske. Ženske v monologih razkrivajo svoje življenjske zgodbe, se zavejo stvari, ki jih omejujejo, in morajo, da bi se njihov življenjski položaj izboljšal, sprejeti radikalne odločitve.

Satirični monolog Osamljena ženska razkriva usodo osamljene gospodinje, ki jo ljubosumni mož zaklepa v stanovanje, kjer ji delata družbo nekajmesečni otrok in svak, prikovan na invalidski voziček, ki jo z edino zdravo roko ves čas otipava. Iz sosednje hiše jo z daljnogledom opazuje gleduh, po telefonu pa prejema nenavadne klice. Sosedji, ki se je pred kratkim naselila v sosednji hiši, zaupa svojo življenjsko zgodbo, podrobnosti mučnega seksualnega življenja z možem ter osvobajajočo ljubezensko avanturo z mladim učiteljem francoščine, ko začne končno uživati v spolnosti. Njen pomenek s sosedo neprestano motijo svak s trobljo, telefonski klici moža, njegovega upnika in bivšega ljubimca, iz sosednje hiše jo opazuje pokvarjeni gleduh. Zapuščeni ljubimec se pojavi pred njenimi vrati in jo začne nadlegovati. Ženska se, tudi zaprta med štiri stene lastnega stanovanja, ne počuti varna. Neprenehoma jo ogrožajo različni moški, pred katerimi se brani na vse možne načine. Razpeta je med tradicionalno vzgojo, ki ji je vcepila poslušnost in uslužnost, ter upor, ki izvira iz večnega občutka izkoriščenosti. Na koncu zmaga njen borbeni duh in odločena, da obračuna z moškimi v svoji okolici, vzame v roke puško.

Njen monolog je na začetku izredno komičen, svojo nenavadno zgodbo pa podaja skozi bolj ali manj jasne in povezane misli. Ko se ženska, zaradi pritiska moških, počuti vedno bolj utesnjeno, postajajo njene misli manj logične, stavki krajši, kar stopnjuje dogajanje do točke, ko je možno le še najbolj radikalno dejanje.

Enodejanka Seks? Izvolite, in naj vam tekne! (*Sesso? Grazie, tanto per gradire!*) je doživela krstno uprizoritev 18. 11. 1994 Mestnem gledališču v Cervii. Besedilo je bilo popravljeno glede na zadnjo uprizoritev, 22. oktobra 1998 v Kraljevem gledališču v Parmi, in zapisano šele po štiristoti ponovitvi.

Enodejanka Seks? Izvolite, in naj vam tekne! je nastala po knjigi Zen in umetnost kavsanja (*Lo zen e l'arte di scopare*) Jacopa Foja, ki je bila v Italiji velika uspešnica, prodana v več kot 300.000 izvodih. Seks? Izvolite, in naj vam tekne! je zelo dolg, obširen, večinoma avtobiografski monolog v stilu predavanja. Predstava France Rame je trajala skoraj dve uri. Tekst je opremljen z zanimivo uvodno opombo: »Prepis povsem improviziranega gledališkega teksta je vselej problematičen: govorjeni jezik namreč vedno spremljajo kretnje in posebna barva glasu. To še izraziteje velja v primeru avtobiografskega kramljanja, kot je tole, kjer imajo načini izražanja in premori bistveno vlogo. Branje bo bolj tekoče, če si boste zamišljali, kako Franca pripoveduje, kako se gledalci smejiijo, pa njihov ganjeni molk ... pozornost ali aplavze.«

Groteskno in ironično besedilo razkriva, da smo še vedno ujeti v idejo, da je ženska seksualnost nekaj umazanega in grešnega. Začne se s prvim spolnim odnosom človeškega rodu, spolnim združenjem Adama in Eve. Spolno srečanje Adama in Eve temelji na eni izmed Boccaccievih novel Dekameronu. Adam in Eva odkrijeta seksualni užitek istočasno z občutkom krivde. Eva Daria Foja in France Rame je moderna, ljubeča in bistra, ženska, ki se zaveda svoje komaj odkrite seksualnosti in v njej tudi uživa.

Francin avtobiografski monolog se nadaljuje z razkritjem njenih prvih seksualnih izkušenj in spolnega odnosa in se prevesi v zelo dolg skeč o ameriških tečajih hlinjenja orgazma. Temu sledijo krajši ali daljši skeči o devištvu, menstruaciji, splavu, impotenci, moški in ženski frigidnosti, postkoitalni žalosti, prezgodnjem izlivu, pubertetniških seksualnih težavah njunega sina Jacopa in o pomenu zena pri seksu.

Monolog ima dva možna konca. Prvi konec je bil Zgodba o treh željah v dialektu Burkaškega misterija. Fant in dekle, ki se do onemoglosti predajata seksualnim užitek, spoznata, da je iskanje novih oblik ljubezni povsem nekaj drugega kot odkrivanje novih oblik seksualnega užitka. Franca Rame je v zadnjem letu igranja predstave pred zapisom besedila ta prizor črtala in predstavo zaključila s prizorom posilstva. Tragična izpoved osebne izkušnje prinaša komičnemu monologu, ki je prežet z ironijo do same sebe in sveta okoli nje in brez zadržkov smeši tako moške kot

Barbara Vidovič

ženske, bridek konec. Vrtinec zabavnih skečev se zaključi z grenkim dejstvom, da je seks tudi nasilno dejanje, pred tem pa si še vedno zatiskamo oči.

Duhovit monolog Seks? Izvolite, in naj vam tekne! ponuja obilo zabave ob sprehodu skozi zgodovino spolnosti (kot so si bistvene točke te zgodovine izbrali avtorji). Kljub navidezni površinskosti je tekst močno socialno angažiran. Ruši tabuje in želi na ta način v katoliško vzgojeni Italiji izobraziti in spodbuditi ljudi, da se o spolnosti poučijo in o njej spregovorijo.

Takoj po premieri so mladoletnim prepovedali ogled predstave. Po dveh mesecih pritiskov javnosti in razprav v medijih so prepoved umaknili.

Franca Rame je v enem izmed intervjujev izjavila: »Kot mamo in ugledno osebo me je razburilo, da so igro prepovedali. Jacopovo knjigo smo predelali v igro, ki razkriva osnove seksualnega razmerja, ljubezen pa je predstavljena kot izraz čistega, nezadrževanega čustva, ki temelji na vdanosti in naklonjenosti. Naš cilj je bil tudi informirati mlade in odrasle o nevarnosti AIDS-a. Mislila sva, da je, v politično umazanem,

Anica Kumer

temnem in zmedenem obdobju, kot je bilo, nujno, da se vrnemo k osebnemu, intimnemu, in začnemo z najbolj bistvenim v življenju: z ljubeznijo, s čustvi in z užitkom.«

Po premieri novembra 1994 je Franca Rame s predstavo že decembra gostovala v Torontu, kjer je bila zelo dobro sprejeta. Franca je v času Fojeve bolezni leta 1995 in 1996 ves čas igrala predstavo, tako v Italiji kot v tujini. Leta 1996 se je Fojevo zdravstveno stanje izboljšalo in maja istega leta sta vodila seminar v Copenhagnu, kjer je Franca organizirala gledališki večer z danskimi igralkami in odigrala Seks? Izvolite, in naj vam tekne! Jeseni sta nadaljevala s turnejo po Italiji z Burkaškim misterijem in s predstavo Seks? Izvolite, in naj vam tekne! Igri sta združila v eno predstavo in jo igrala v večjih gledališčih in v športnih dvorinah za nekaj tisoč ljudi.

Kakšno sem jim zagodel!

Intervju z Dariem Fojem

Začniva kar pri največjem priznanju - Nobelovi nagradi. Mislite, da bi ga bili deležni tudi v primeru, če ne bi opustili tiste oblike gledališča, s katero ste v šestdesetih letih doživeli velikanski uspeh? Če bi vztrajali pri tistih malce norih in antikonformističnih »revijah« (naj navedem samo najbolj znana primera: Nadangeli se ne igrajo s fliperji in Sedma zapoved: kradi malo manj!), ki pa so vseeno sledile bolj tradicionalnim vzorcem? Prepričan sem, da ne. Prelom iz leta 1968 zame in za Franco še zdaleč ni imel zgolj političnega značaja: pomenil je tudi odločno prekinitev z določenim načinom ustvarjanja v gledališču, h kateremu se kasneje nisva več vrnila. Pri tem je imel najpomembnejšo vlogo dokončni odmik od suženjskega podrejanja besedilu, s katerim sva že poprej razpolagala precej svobodno, kasneje pa je v uprizoritvenem procesu imelo le še funkcijo predloge, ki doživlja nenehne spremembe. Zavrnila, tako rekoč minirala, sva zakon, po katerem je »gledališče kar enako pisani besedi«.

Prav to vam očitajo mnogi, ki so - posebej v Italiji - dojeli dodelitev Nobelove nagrade kot velik škandal. Najpogostejši odgovor se glasi: »Fo je izvrsten igralec, pantomimik, a pravi gledališki avtorji so nekaj povsem drugega.«

Ljudje, ki razmišljajo tako, dokazujejo, da se jim o gledališču še sanja ne. Ti gospodje, ki uživajo ob branju Shakespearja, pozabljajo, da so bili tudi njegovi teksti zgolj predloge. Shakespeare je enačil gledališče z govorjeno besedo. Zdi se mi, da je bilo s to Nobelovo nagrado izrečeno predvsem priznanje ugledališčeni besedi. Besedo lahko zapišemo šele tedaj, ko je bila že dostikrat uporabljena, »prežvečena« na odru. To velja tudi v primeru mnogih znamenitih dramatikov. Polovica Ruzantejevih tekstov je bila natisnjena po njegovi smrti. Tudi Molièrovi teksti so bili zgolj predloge, dokler ga niso nekateri tradicionalistični pisci pregovorili, da jih je dal natisniti. Pred nekaj leti

sem v Comédie Française režiral predstavo po dveh Molièrovih farsah (Zdravnik po sili in Namišljeni bolnik), v katerih sem se lahko prepuščal domišljiji, si izmišljeval nove replike in pretiraval v mnogih situacijah. Doživela je velikanski uspeh.

Zakaj ste torej šele po prelomu iz leta 1968 odkrili to preizkušeno gledališko formo?
Rušiti konvencije je vedno težko; sprva sem to storil tudi iz praktičnih razlogov. Naše uprizoritve so bile tedaj podobne »vaškim igram«, nenehno smo se selili, tako da nismo imeli na razpolago velikih odrov, tehnikov ali kostumografov. Morali smo se znajti kar sami, se prilagajati nastopanju na trgu, v tovarni ali univerzitetni predavalnici. Ob tem pa smo bili prisiljeni odstranjevati ves balast. Prav v tistih letih sem se navadil delati brez scene, brez kostumov, staviti na popolnoma drugačna izrazna sredstva – kretnje rok, zvok, besedo, ki ilustrira določeno situacijo. Če razmišljam o svojem gledališču, se najprej spomnim na množico prizorišč, katerim sem se moral vsakič znova fizično prilagajati. Nekoč sem nastopil pred sedemdeset tisoč gledalci, spet drugič v mantovskem gledališču, ki ga je zgradil Bibbiena, kjer sem imel občutek, kot da se izražam prek glasbenega inštrumenta, kot da moj glas kar plava. Enkrat sem nastopil tudi na jadrnici, z jezerom kot ozadjem, ljudje pa so se zbrali na bregu. Po vseh izkušnjah sem se nazadnje izmojstril v monologu in ustvaril Burkaški misterij.

Ob tem pa ste veliko stavili tudi na prilagajanje svojih besedil aktualni situaciji, poskušali ste neposredno komentirati dogodke. V določenih fazah ste se skupaj z igralci neposredno politično angažirali in s svojo publiko vzpostavili tako rekoč zarotniški odnos.

Včasih smo pri tem tudi pretiravali, presegli vse meje. Ampak navkljub temu pomisleku so naše tekste igrali tako rekoč po celem svetu. Vse rekorde je porušila Naključna smrt nekega anarhista, ki izhaja iz specifične situacije italijanskega protestnega gibanja; uprizorili so jo celo v Indiji in na Japonskem. Očitno mnogi ne morejo sprejeti takšnega gledališča, ki vzpostavlja kritičen odnos do sedanjosti in jo skuša celo spremeniti.

Odlomek intervjuja objavljen z dovoljenjem Študentske založbe.

Iz: Dramatikon I, Študentska organizacija Univerze, Študentska založba, 1999 (knjižna zbirka Beletrina), prevajalec Gašper Malej (iz: Chiara Valentini: La storia di Dario Fo, Milano, 1977).

ek

Gledališki list Slovenskega ljudskega gledališča Celje
Letnik 59, sezona 2004/2005, številka 2
Izdaja Slovensko ljudsko gledališče Celje.
Vse pravice pridržane.

Za izdajatelja Tina Kosi
Urednica Tatjana Doma
Lektorica Metka Damjan
Fotograf Damjan Švarc
Oblikovalec Matej Dečko
Tisk Grafika Gracer
Naklada 3000 izvodov
Celje, Slovenija, oktober 2004

SLG Celje si pridržuje pravico do spremembe programa.

